

Słownik ortograficzny – zawiera hasła (wyrazy) używane w języku polskim Słownik podaje też formy odmiany wyrazów i zalecane miejsca dzielenia słów na granicy wierszy. Uzupełnieniem słownika są zasady pisowni i interpunkcji oraz aneks z najnowszymi zmianami w ortografii.

Słownik języka polskiego Jego podstawowym zadaniem jest dostarczenie wiedzy o znaczeniu ujętych w nim słów poprzez ich opisowe wyjaśnienie.

Słownik poprawnej polszczyzny – słownik, który pomaga rozstrzygnąć różne wątpliwości językowe. Zawiera informacje o poprawnym użyciu danego słowa, jego odmianie, związkach z innymi wyrazami. Podaje też najczęściej spotykane błędy.

Słownik wyrazów obcych – zawiera informację, z którego języka dany wyraz pochodzi i co on znaczy. Zawiera jednak słowa powszechnie używane (np. despota, recital, skansen). Nie można mylić tego słownika ze słownikiem języka angielskiego, niemieckiego itp.

Słownik synonimów – zawiera uporządkowany spis wyrazów bliskoznacznych.

Słownik frazeologiczny – zawiera uporządkowane hasła związków frazeologicznych (połączenia wyrazów, których znaczeń nie można brać dosłownie - brać nogi za pas).

Słowniczek pojęć

- **synonim** (wyraz bliskoznaczny) – wyraz bliski znaczeniu innemu wyrazowi: fruwać – latać, wesoły – radosny,
uwaga! Nie myl z wyrazem pokrewnym.
- **Wyraz pokrewny** – są to wyrazy, które należą do tej samej rodziny, czyli pochodzą od tego samego słowa, ale mogą mieć zupełnie różne znaczenie (piłka – piłkarz, kosz – koszykarz, dom – domownik).
- **antonimy** (wyrazy przeciwstawne) - to pary słów o przeciwnym znaczeniu, na przykład: cicho – głośno, gruby – chudy.
- **frazeologizm** – (związek frazeologiczny) – to stałe, utarte połączenie wyrazów, które oznacza co innego niż to wynika ze znaczenia poszczególnych wyrazów wchodzących w jego skład (patrzeć przez palce, wziąć się w garść, wieczne pióro, zapuszczać korzenie, poczuć wiatr w żaglach),
- **chronologia** – wydarzenia przedstawiane są najczęściej w kolejności od najdawniejszego do najbliższego czasem współczesnym. Taki sposób uporządkowania zdarzeń nazywamy jako chronologiczny.
- **Sentencja** – zwarte, wyraziste zdanie, zawierające ogólną myśl o charakterze filozoficznym lub moralnym. (Ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek. Nie czyn drugiemu, co tobie niemiłe.)

- **Puenta** – celne, dowcipne, zaskakujące sformułowanie, będące podsumowaniem utworu.
- **Moral** – pouczenie wynikające z jakiejś opowieści, które pokazuje, jak należy się zachować wobec innych, i przestrzega, czego nie należy robić.
- **Ficja literacka** – to właściwość świata przedstawionego w dziele literackim polegająca na tym, że jest on wytworem wyobraźni autora, a więc jest niezależny wobec świata rzeczywistego.
- **Wydarzenie realistyczne (prawdopodobne)** – to wydarzenia, z którymi możesz się spotkać w rzeczywistości, na przykład wyruszenie trzech braci w podróż.
- **Wydarzenie fantastyczne** – to wydarzenia niewystępujące w rzeczywistości, na przykład wyjście czarodzieja ze starej lipy.
- **Kontrast** – zestawienie dwóch zjawisk, cech, wydarzeń krańcowo odmiennych (pogoda deszczowa i słoneczna, agresywny – spokojny, wojna – pokój).

Wszystkie utwory literackie, dzielimy na trzy grupy (rodzaje literackie)

RODZAJE LITERACKIE

Liryka

Epika

Dramat

GATUNKI LITERACKIE

hymn
fraszka
bajka
ballada

powieść
opowiadanie
pamiętnik
mit
legenda
baśń

dramat właściwy
komedia
tragedia
opera

Lirka - utwory pisane wierszem.

Epika – utwory pisane prozą.

Dramat - utwory przeznaczone do przedstawiania na scenie teatralnej.

Gatunki literackie - liryka

Hymn - utwór muzyczny na cześć ojczyzny, bóstwa, szczególnej osoby lub wydarzenia. Cechuje go podniosły, uroczysty nastrój.

Fraszka – krótki rymowany utwór, oparty na zabawnym pomysle, zakończony sentencją lub zaskakująca puentą. Niekiedy zawiera pouczenie lub morał. Często ma żartobliwy charakter. Podmiot mówiący we fraszce jest z reguły życzliwym obserwatorem świata, niekiedy uczestniczy w sytuacji lirycznej.

Bajka – zwięzła wierszowana powiastka, w której bohaterami są na ogół zwierzęta, niekiedy ludzie lub przedmioty. Bohaterowie bajki uosabiają wady i zalety ludzi. Celem bajki jest pouczenie czytelnika o właściwym postępowaniu. Większość bajek kończy się morałem, zawierającym wskazówkę dobrego postępowania lub przestrożę przed zachowaniem, które autor uważa za naganne

Ballada – wierszowana opowieść o niezwykłych wydarzeniach i bohaterach oparta na motywach z baśni, legend, i wierzeń ludowych. W balladzie przeważa nastrój niesamowitości i grozy. Osobą opowiadającą jest narrator. W tok narracji wplecione są dialogi.

Gatunki literackie - epika

Powieść – dłuższy utwór o różnorodnej tematyce i swobodnej kompozycji, pisany prozą, przedstawiający wielowątkową fabułę, obejmująca dzieje wielu bohaterów.

Opowiadanie – krótki utwór pisany prozą, przeważnie skupiony na jednym lub kilku wydarzeniach. Zawiera opisy i komentarze narratora, a jego osoba i okoliczności, jakich się znajduje, są celowo podkreślone.

Pamiętnik – osobista relacja autora o wydarzeniach z przeszłości, w których uczestniczył. Narracja w pamiętniku prowadzona jest w 1. osobie liczby pojedynczej.

Dziennik – tworzą go zapiski sporządzane na bieżąco, oznaczone datą. Najczęściej dziennik dotyczy codziennych zdarzeń.

Mit – to pradawna opowieść nieznanego pochodzenia oparta na starożytnych wierzeniach. Mit próbuje wyjaśnić pochodzenie, naturę i przeznaczenie świata, bogów i człowieka. Mity przekazywano początkowo w formie ustnej, z czasem zostały zapisane w wielu wersjach.

Legenda – utrwalona w tradycji, fantastyczna opowieść o postaciach wydarzeniach i miejscach historycznych lub o życiu świętych. Obok prawdy historycznej zawiera elementy niezwykle i cudowne.

Bajka – zwięzła wierszowana lub pisana prozą powiastka, w której bohaterami są na ogół zwierzęta, niekiedy ludzie lub przedmioty. Bohaterowie bajki uosabiają wady i zalety ludzi. Celem bajki jest pouczenie czytelnika o właściwym postępowaniu. Większość bajek kończy się morałem, zawierającym wskazówkę dobrego postępowania lub przestrożę przed zachowaniem, które autor uważa za naganne

Baśń – opowieść o nieprawdopodobnych postaciach i zdarzeniach, które rozgrywają się w nieokreślonym miejscu i czasie. W baśni występują nieprawdopodobne postacie (czarownice, smoki), magiczne przedmioty (buty siedmiomilowe) i zdarzenia (czary, sen stuletni). Utrzymana w atmosferze niesamowitości, magiczności. Główni bohaterowie są zestawieni w pary o przeciwnych charakterach (mądry – głupi, dobry – zły). Przyroda często przybiera cechy ludzkie. Baśń ma dobre zakończenie – dobro zwycięża, a zło zostaje ukarane. Ma dłuższą formę niż bajka, a stopień fantastyczności jest wielokrotnie nagromadzeniem

nieprawdopodobnymi motywami i elementami. Czasem różnice między bajką a baśnią są nieostre.

Gatunki literackie - dramat

Dramat – to utwór literacki przeznaczony do wystawienia na scenie. Cechuje go bezpośrednie przedstawienie działań i wypowiedzi postaci, bez udziału narratora. Jest podzielony na akty i sceny. Tekst główny dramatu stanowią dialogi i monologi przeznaczone do wygłaszania ze sceny, a tekst poboczny wskazówki i wyjaśnienia autora, pomocne przy przygotowaniu inscenizacji.

Komedia – jeden z gatunków dramatu. Odznacza się lekką, pogodną tematyką i żywą akcją z pomyślnym zakończeniem. Operuje dowcipem językowym, sytuacyjnym i charakterologicznym. Zastosowanie środki mają na celu wywołanie reakcji widzów w postaci śmiechu.

Tragedia – gatunek dramatyczny, w którym rozwój akcji prowadzi do klęski bohatera.

Dramat właściwy - łączy cechy komedii i tragedii.

EPIKA (proza)

Utwory epickie, prozatorskie – inaczej niż w wierszach, słowa nie są ułożone rytmicznie, nie tworzą rymów, a sam utwór nie jest podzielony na wersy czy zwrotki.

Narrator – wymyślona przez autora fikcyjna osoba, która opowiada o postaciach i wydarzeniach. Występuje w opowiadaniach i baśniach. Narrator może pozostawać na zewnątrz świata, o którym opowiada, lub być uczestnikiem wydarzeń.

Narrator może opowiadać:

- w 3. osobie (narracja trzecioosobowa) – „Wrócił z wakacji szczęśliwy i ....
- w 1. osobie (narracja pamiętnikarska) – „Wróciłem z wakacji szczęśliwy i ....

Mowa niezależna – to dosłowne przytaczanie czyjejś wypowiedzi

Nauczyciel powiedział : „Jacek, twoje słowa są bardzo mądre.”
zdanie wprowadzające dwukropek zdanie wprowadzone ujęte w cudzysłów

Mowa zależna – to przytoczenie czyichś słów w formie zdania podrzędnego, rozpoczynającego się najczęściej od spójników: *że, żeby, aby, czy*
Nauczyciel powiedział, że Jacka słowa są bardzo mądre.

Fabula – układ wszystkich zdarzeń w utworze (także tych, które nie mają większego znaczenia dla przebiegu akcji)

Wątek - ciąg zdarzeń skupionych wokół jednej postaci lub grupy osób, dotyczących ich wzajemnych relacji. Jest to część składowa fabuły utworu literackiego, filmowego itp. (przy czym sama fabuła może być jedno- lub wielowątkowa). W utworze może występować wątek główny (wątek kryminalny) i poboczne (wątek miłosny), ale może też być układ kilku równoległych wątków głównych. Pojedynczy wątek może dotyczyć np. miłości, zdrady, rywalizacji itp.

Świat przedstawiony – fikcyjna rzeczywistość (realistyczna lub fantastyczna) stworzona w określonym dziele literackim. składają się na nią; czas, przestrzeń, wydarzenia, bohaterowie
– ich myśli, uczucia i wypowiedzi,

LIRYKA (wiersz)

Wiersz

Środki artystycznego wyrazu:

- **anafora** – polega na rozpoczynaniu każdego wersu od tego samego słowa, które dzięki temu staje się ważne, znaczące dla treści utworu,
- **powtórzenie** – polega na użyciu danego słowa lub całego zdania w utworze kilkakrotnie, służy do pokreślenia znaczenia danego sformułowania, myśli,
- **epitet** – wyraz (najczęściej przymiotnik) określający cechy osób, przedmiotów i zjawisk (*małym stolikiem, niebieskie liście*)
- **porównanie** - zestawienie dwóch zjawisk, przedmiotów, z których jedno określa drugie, i ma na celu wskazanie wzajemnego podobieństwa. Łącznikiem, który najczęściej zespala dwa człony porównania jest spójnik *jak, niby, jakby, niż*.

Idzie zmierzch, jak tłumy cieni ...

- **metafora** (przenośna) – znaczenie jednego słowa zostaje „przeniesione na drugie słowo. Wyrażenie lub zwrot, w którym połączone wyrazy występują w nowym znaczeniu. Dosłowne odczytanie mówi o sytuacji, która nie może się wydarzyć (np. „Uroda życia” – uroda jest określeniem wyglądu zewnętrznego, a tutaj słowo zostało użyte, jako dookreślenie uroku życia lub „Ulepię pierogowe nutki”)
- **wyraz dźwiękonaśladowczy (onomatopeja)** - to wyraz, który naśladuje brzmienie nazywanego zjawiska. Polega na:
  - gromadzeniu wyrazów dźwiękonaśladowczych
*Będa ćwierkać, świstać, kwilić,
Pitpilitać i pimpilić,
Ptaszki następujące ...*
  - zestawieniu słów, w których występują określone głoski, a same w sobie nie są dźwiękonaśladowcze
*I koła turkocą, i puka, i stuka to:
tak to to, tak to to to, tak to to tak, to to !*
- **neologizm** – nowe słowo wymyślone przez autora („*Pitpilitać i pimpilić*”)

- **ożywienie (animizacja)** – środek stylistyczny, polegający nadaniu cech istot żyjących (zwierząt) przedmiotom, zjawiskom i pojęciom (miasto śpi, ryk fal). Odmiana ożywienia jest uosobienie
- **uosobienie (personifikacja)** – nadanie ludzkich cech zwierzętom, przedmiotom, zjawiskom lub pojęciom (okrutna zima, trawka dźwiga ciężkie kosze, polem idzie jesień),
- **symbol** – jakieś pojęcie, przedmiot ma wskazuje na nowe znaczenie (w gąszczu traw mrówka odnajduje drogę do domu) – jest prawdą, że mrówka odnajdzie drogę do mrowiska, ale jej wytrwałość w tym dążeniu, może symbolizować również wysiłek człowieka do szukania schronienia w rodzinnym domu. Może też symbolizować kruchość i „małość” życia ludzkiego wobec kosmosu. Symbol jest tajemniczy i może być rozumiany na wiele sposobów.
- **alegoria** – jakiemuś słowu na stałe przypisane zostało jakieś pojęcie (lis = chytryść, sowa = mądrość). W przeciwieństwie do symbolu – sens alegorii jest jednoznaczny, a jej odczytanie jest związane z tradycją.
- **zdrobnienia, zgrubienia, słowa neutralne**
  - słowa neutralne – np. dziecko, kot,
  - zdrobnienie – np. dziecina, kotek – wyraża pozytywne nastawienie do wskazanej przez słowo osoby, przedmiotu
  - zgrubienie – np. dzieciak, kocur – wyraża negatywne nastawienie do wskazanej osoby, przedmiotu

Podmiot mówiący – (inaczej: podmiot mówiący, podmiot liryczny) to osoba, która mówi w wierszu o swoich uczuciach, wewnętrznych przeżyciach i przemyśleniach. Podmiot mówiący nie jest tym samym co autor wiersza, choć niekiedy wyraża jego uczucia .

Adresat wiersza - - to osoba, do której skierowany jest utwór. Funkcję tę może też pełnić przedmiot lub pojęcie. Osoba mówiąca (podmiot mówiący) przekazuje adresatowi swoje przeżycia, doznania, przemyślenia.

Zwrotka (strofa) – układ wersów powiązanych rymami, zwrotka powtarza się w wierszu co najmniej dwa razy.

Wers – linijka wiersza.

Rym – jednakowe lub podobne brzmienie zakończeń wyrazów najczęściej na końcu wersów

Pogodnie, cicho i uroczyście

Spływają zwolna na ziemię liście

ze względu na układ rymujących się wyrazów wyróżniamy następujące rodzaje rymów:

<i>parzyste</i>	<i>przeplatane</i>	<i>okalające</i>
<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>b</i>
<i>b</i>	<i>a</i>	<i>b</i>
<i>b</i>	<i>b</i>	<i>a</i>

ze względu na rodzaj akcentu w rymujących się wyrazach rymy dzielimy na:

- *żeńskie* - - tworzą je wyrazy **wielosylabowe**, akcent pada na drugą sylabę od końca; rymuje się półtorej sylaby np. mu - szek i pu - szek,
- *męskie* – tworzą je wyrazy **jednosylabowe**, akcent pada na ostatnią sylabę od końca, czyli cały wyraz, np. wiatr – Tatr, rymuję część wyrazu od samogłoski do końca

Rytm – regularne powtarzanie się w wierszu

- jednakowej liczby wersów w strofach,
- jednakowej liczby sylab w wersie,
- powtarzających się układów rymów.

Refren – to powtórzenie strofy, wersu lub jego części w określonym miejscu. Występuje w utworach o wyrażanym rytmie w piosenkach lub wierszach mających charakter pieśni.

Dramat

Scenariusz teatralny – tekst literacki rozpisany na sceny i dialogi, będący podstawą realizacji przedstawienia teatralnego. Tekst scenariusza dzieli się na

- tekst główny (wypowiedzi występujących postaci, przeznaczone do wygłoszenia ze sceny)
- tekst poboczny (didaskalia) – wskazówki i objaśnienia autora sztuki dla przygotowujących inscenizację. Komentarze i wskazówki autora dotyczące gry aktorów, kostiumów, rekwizytów, dekoracji.

Scena – część utworu dramatycznego wydzielona ze względu na jednolity czas, miejsce i udział bohaterów.

Reżyser - nadzoruje całość przygotowań do występu, udziela wskazówek aktorom, według jego pomysłu jest przygotowywana sztuka.

Scenograf – odpowiedzialny za dekoracje rekwizyty (przedmioty używane w czasie przedstawienia).

Kostiumolog – odpowiada za przygotowanie kostiumów.

Reżyser dźwięku – odpowiedzialny za dobór muzyki i jej jakość techniczną